

Knihovědné zaměření na Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK

Za redakce doc. PhDr. Petra Voita, CSc. zpracovali Mgr. Alena Petruželková, PhDr. Petra Večeřová, Mgr. Jan Hutař a PhDr. Richard Šípek / říjen 2011, Praha

Resumé:

Príspevek poprvé predstavuje verejnosti súčasnou podobu knihovedného zamereňia štúdia na Ústave informačných štúdií a knihovníctví Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Výuka sa na rozdiel od staršieho vymezení knihovedných štúdií, tak, jak je znala česká odborná verejnosť od dob prvej republiky do nedávnej minulosti, sústreďuje nikoliv pouze na vonjšiu podobu knihy jako fyzického predmetu nahliženeho technologicko-uměnovědným prizmatem, ale zohľadňuje rovněž dosah jejího působení v oblasti historie vzdělanosti, dějin knihoven a čtenářské kultury. Knihovědné výukové předměty (dějiny knihtisku, dějiny knihoven) jsou kombinovány s nezbytnou propedeutikou z oblasti pomocných věd historických (paleografie). Důraz ve výuce je nově kladen rovněž na „mladší“ historické fondy 19. století a novodobou uměleckou knihu. Tím zaměření reflektuje aktuální vývoj v oblasti současného knihovědného bádání. V textu jsou rovněž stručně charakterizovány hlavní přednáškové cykly, které tvoří páteř předmětu. Většina přednášek a seminářů je zajišťována pracovníky, kteří současně působí v pamětových institucích zabývajících se ochranou, zpracováním a zpřístupňováním historických a vzácných knižních fondů, což zajišťuje sepětí praxe a teorie při výuce.

Príspevek rovněž ve stručnosti srovnává výuku knihovědného zamereňia se štúdiem knihovědné disciplíny v zahraničí, popř. její implementaci do kurikula štúdia klasického knihovníctví. V závěru jsou uvedeny znalosti a praktické dovednosti, které by měl absolvent oboru na konci štúdia osáhnout a zvládnout, a možnosti jeho profesního uplatnění, které se pohybují od práce v knihovnách spravujících historické a umělecké knižní fondy, antikvariáty s obdobným sortimentem až po společností zabývajících se profesionálně digitalizací historických a vzácných knižních fondů.

Klíčová slova: knihověda – studium knihovědy – bibliofilie – staré tisky – rukopisy – knihovníctví – pomocné vědy historické.

Summary:

The article introduces the current structure of the study programme Book Culture in the frame of the book science specialization at the Institute of Information Studies and Librarianship in the Charles University. The main difference in conception of the new study programme Book Culture in comparison with the former book science studies as known to the Czech scientists since the 1920s is the current range of courses focused not only on outer shape of a book as a physical object interpreted from the point of view of technology and art history but it also considers its influence and impact on history of education, history of libraries and reading culture. The book science courses (history of book printing, history of libraries) are supplemented with necessary propaedeutic courses in the auxiliary sciences of history (paleography). More recent books published in the 19th century and the books as works of art as matter of interest are newly included. The Book Culture reflects the latest development in the book science research in its course structure. The most important lectures and seminars forming the backbone of the programme are also briefly listed and described in the article. Most of lectures are given by specialists who are, at the same time, employed in memory institutions active in preservation, maintenance and providing access to the historical and rare book collections which ensures close contact between theory and praxis.

The article also compares the education structure and curriculum of the Czech study programme Book Culture and the book science studies in the universities abroad and possible implementation

of the book science lectures into the study structure of the modern librarianship. Knowledge and skills the graduate should master during study are listed and shortly described in the article's conclusion together with possible employment areas reaching from work in the library and other memory institutions maintaining the historical and rare book collections, antiquarian bookshops with comparable book selection to the companies providing digitisation of historical and rare books.

Keywords: book science – book science studies – rare books – manuscripts – librarianship – auxiliary science of history.

I.

Pedagogický proces studijního zaměření Knihověda je pevně napojen na takzvané historické a vzácné knižní fondy uložené v knihovnách, archivech, muzeích a galeriích, u soukromých sběratelů nebo obchodníků s antikvitami.¹ Tyto fondy vznikaly od počátků naší vzdělanosti a pro své nevyčerpatelné historické, obsahové či estetické hodnoty i hodnoty ryze nominální jsou neustále živou a funkční součástí kulturního dědictví našeho národa a v širších měřítkách také součástí celosvětového duchovního potenciálu. Neustále je platná antická gnóma, že i knihy mají své osudy – součástí historických fondů Čech a Moravy jsou totiž vedle středověkých rukopisů státního významu (Kodex vyšehradský) i tisky ze Severní či Jižní Ameriky stejně jako publikace zabývající se třeba čarodějnictvím. Lze mít za to, že jen ve čtyřech největších pražských knihovnách (Národní knihovna, Knihovna Národního muzea, Památník národního písemnictví a Strahovská knihovna) je uloženo více než 3 miliony takto definovaných knihovních jednotek.

Navzdory tomu, že historické knižní fondy se v některých institucích již nedoplňují, je však ve srovnání s běžným knižním fondem nelze chápat jako nějakou zkamenělinu, která stojí na periferii společenského zájmu. Zatímco ještě na počátku 20. století horní časovou hranici těchto fondů tvořil rok 1800, pojetí historicity se s každou novou generací rozšiřuje a to, co bylo jako soudobé čili běžné vnímáno kdysi, se dnes jeví už jako historický fakt. Z tohoto pohledu do klasických historických fondů dnes pojímáme rovněž knižní jednotky vzniklé v 19. století, a to včetně novin a časopisů, které podléhají opotřebování a zkáze dokonce rychleji než dokumenty raného novověku. Z podobných důvodů se musíme protektorsky stavět ke knižním bibliofilům konce 19. a počátku 20. století, jejichž prostřednictvím byly položeny základy moderní krásné knihy.

Sbírký středověkých, novověkých i mladších rukopisů, prvotisků, starých a vzácných moderních tisků tak spoluvytvářejí národní prestiž, vzdělanostní úroveň a kolektivní vědomí vůbec. Jsou předmětem soustředěného badatelského zájmu plynoucího z oblasti společenských či exaktních věd a zároveň jsou i subjektem široké osvětové, kupříkladu výstavní péče. Mimo to však tyto fondy existují zásadně proto, aby je přítomné generace obezřetně kultivovaly, ochraňovaly a předaly svým nástupcům.² To znamená, že vedle odborného zpracování, které mimo jiné zahrnuje speciální katalogizaci jakožto základní prostředek poznání těchto fondů, a kompetentního servisu

¹ VOIT, P. Rub a líc historických knižních fondů Čech a Moravy. *Čtenář*. 1990, č. 5, s. 128-132.

² Paragraf 18 zákona č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) ze dne 29. června 2001.

v badatelském či živnostenském (antikvárním) provozu, se dále musí nutně uplatnit také masová preventivní ochrana, v níž nejproduktivnější roli sehraje digitalizace zpřístupňovaná prostřednictvím elektronických informačních systémů kulturního dědictví. Tyto systémy jsou budovány jako digitální knihovny, jejichž význam pro upevňování vědomí kulturní identity jednotlivých národů i sdílení kulturní hodnot v celosvětovém měřítku neustále roste (např. univerzální digitální knihovna společnosti Google).³

II.

Takto nastíněná filozofie historických a vzácných knižních fondů se pragmaticky stává rámcem pro rekonstrukci knihovědného zaměření směrem k oboru Knižní kultura.⁴ Novost přitom vynikne nejlépe tehdy, porovnáme-li pojetí klasické knihovnědě s potřebami aktuálně plynoucími z odlišného pojetí historických knižních fondů. Do poloviny 20. století se kniha v procesu výzkumném i pedagogickém pojímala jen jako statický subjekt svědčící o vývoji uměleckých řemesel. Zkoumala se tedy jen vnějšková (jevová) stránka písma, filigránů, iluminace a ilustrace, knihtisk nebo knižní vazba. Hlavní zřetel byl přitom upřen k bibliografii nejstarších součástí knižních fondů, zejména k rukopisům, prvotiskům a paleotypům. Proto se profese knihovědce velmi často redukovala na pouhou rovinu historického bibliografa, aniž by byl zohledněn intelektuální obsah knihy a její funkce v komunikačním procesu.

Teprve od 60. let 20. století se na několika místech Evropy (Anglie, Francie, Německo, Polsko) a v USA počala formovat disciplína překračující úzký ráz knihovnědě a mířící k pochopení společenských rolí jednotlivin i knižních sbírek. Hranice knihy se posunula za její materiální individualizaci dále do veřejného prostoru. Ke knize jakožto k umělecko-řemeslnému artefaktu počal být hledán partner neboli čtenář. Novým předmětem studia se stala distribuce knih, formování soukromých a institucionálních knihoven a zejména pak samotné čtenářství jakožto socio-kulturní fenomén. Původní předmět oboru tedy zůstal, ale nově byl aplikován směrem k literatuře, teorii komunikace a sociologii. Nikoli tedy dřívější knihověda, nýbrž právě inovované diskursivní pojetí knižní kultury odstraňuje dosavadní izolaci některých oborů (kupříkladu literární věda odhlížela od všeho, co se nachází vně textu, bibliografie se stavěla odmítavě ke společenskému kontextu apod.).

Restrukturalizace a revitalizace vědeckého oboru, jakkoli získala mezinárodní ráz, se však v profilu výuky zahraničních univerzit a vysokých škol jiných typů příliš neodráží. Kupříkladu na německých univerzitách je velmi obvyklé propojení knihovědných studií (přesněji řečeno některých knihovědných předmětů) se studiem fungování a praxe současného nakladatelství, vydavatelství a moderního knižního obchodu, mediální komunikace a průzkum knižního trhu, nebo je výuka knihovnědě organicky provázána se zcela odlišným oborem, jako je tomu v případě univerzity v Münsteru,

³ Projektu Google Books se účastní od prosince 2010, kdy byla podepsána smlouva, také Národní knihovna ČR. Do roku 2016 bude digitalizováno 200.000 monografií z let 1600-1800.

⁴ ŽIBRITOVÁ, G. Systém dejín knižnej kultúry. In *Knihy 85/86*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 63-74 a ŽIBRITOVÁ, G. Knihoveda – mýtus alebo reálna oblasť vedy? Národní knihovna : Knižnická revue. 2003, č. 14, s. 244-246. ISSN 1801-3252.

kde jsou knihovědné přednášky vyučovány jako doplněk anglistiky. Knihovědné předměty jsou v těchto případech vždy brány spíše jako doplněk než jako hlavní téma studia.

Ve Francii poskytuje základy knihovědného studia École des chartes v Paříži v rámci bakalářského programu Archiviste Paléographe et concours. Jedná se tu však spíše o archivní studia a pomocné vědy historické. Na lyonské École nationale supérieure des sciences de l'information et des bibliothèques jsou opět některé knihovědné přednášky nabízeny pouze jako pendant k základnímu studijnímu programu knihovnictví a informační vědy.

Bohatý výběr přednášek s knihovědnou tematikou má na svém rozvrhu katedra knihovnictví Vratislavské univerzity, převážně ve společném základu během bakalářského studia. Mezi třemi magisterskými profílacemi však již knihověda nefiguruje. Obdobu magisterských knihovědných studií nabízí Jagellonská univerzita jako archivní a digitalizační zaměření. Na švédských univerzitách je zaměření, které je nejbližší knihovědnému, tak jak je pojímá ÚISK, kvalifikováno jako archivní studia, v této zemi jsou však narozdíl od českých vysokých škol součástí kateder knihovnictví. Výjimku tvoří Mittuniversitetet, v jejímž curriculum figuruje bakalářský a magisterský obor „Archives and Information Science“ a archivní studia tak v označení studijního oboru zcela nahradila obvyklé knihovnictví. Ve Spojených státech amerických nabízí School of Information and Library Science (The University of North Carolina at Chapel Hill) některé knihovědné přednášky jako doplněk hlavního knihovnického zaměření, např. Seminar in Rare Book Collections, History of the Book and Other Information Formats, History of Libraries and Other Information-Related Cultural Institutions atp. Obdobné zaměření jako švédská Mittuniversitetet zastává také kanadská School of Library, Archival and Information Studies (The University of British Columbia), Université de Montréal nabízí k základnímu studiu možnost získání Certificat en archivistique. University of Toronto nabízí magisterské i doktorandské studium kombinující několik základních kmenových přednášek (core courses) s řadou volitelných, a to i z přednášek jiných kateder. University of London a The University of Edinburgh zabezpečují magisterské studium, které je orientováno výrazně knihovědně a které je tématicky rozšířeno o studium dějin a kultury čtení a dějin tištěné knihy až do současnosti.

Počátky knihovnického školství jsou u nás spjaty se vznikem Československé republiky v roce 1918 a s vydáním prvního knihovnického zákona roku 1919. Knihovnické vzdělání poskytovala od 1920 Státní knihovnická škola vedená Zdeňkem Václavem Tobolkou. Výuka byla zaměřena na dějiny a soudobý stav knihoven u nás i ve světě, katalogizaci, dějiny knihy a knihtisku. Největší roli ve starších fázích knihovnického vzdělání sehrály takzvané Tobolkovy kurzy, které byly zřízeny při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1927. Jednalo se o dvou až čtyř semestrální knihovnické bloky, zaměřené výrazně historicky a knihovědně. Mezi přednášejícími byly významné osobnosti oboru např. Václav Vojtíšek, Jindřich Hrozný nebo Jan Thon. Kurzy byly ukončeny v roce 1939 v souvislosti s uzavřením českých vysokých škol. Po válce se je sice podařilo obnovit, nicméně jejich definitivní konec přišel již v letním semestru 1949/50.

Některé vybrané knihovědné předměty byly přednášeny v rámci základu oboru knihovnictví na katedře Knihovnictví FF UK, zejména pak od poloviny 80. let formou externích přednášek Petra Voita. Po roce 1989 se v několikaletých odstupech uskutečnily tři běhy, v nichž byli posluchači z různých ročníků spojováni do studijních kruhů. Obsah přednášek Petra Voita, Mirjam Bohatcové, Pravoslava Kneidla a dalších byl navržen velmi velkoryse.⁵ Výuka jednotlivých předmětů stála na špičkových odbornících z praxe, kteří však s katedrou nebyli spojeni stálým zaměstnaneckým poměrem. Výuka externistů, zpočátku slibující velké výhody, se nicméně nakonec stala největší slabinou celého projektu. Řada vyučujících postupem času upouštěla od výuky, a to mělo nakonec vliv na celkovou koncepci. Poslední studenti ukončovali studium v této podobě na přelomu tisíciletí. Poté byla výuka knihovědy na několik let přerušena.

Nastalá pauza byla způsobena převážně finančními i personálními problémy. Po celou dobu ředitel Ústavu informačních studií a knihovnictví Richard Papík usiloval o obnovení knihovědného studia, ale již je hodlal vedle Knihovnictví a Informační vědy personálně i organizačně (statutárně) ukotvit jakožto třetí plnohodnotnou specializaci. Díky této strategii mohl Petr Voit vedení ÚISK předložit nový koncept studia, akcentující v 13 povinných semestrálních přednáškách soudobé trendy a změny ve vývoji oboru. Studium knihovědy bylo akreditováno od školního roku 2007/08 a otevírá se každoročně.⁶

Karlovu univerzitu je tak možno zařadit mezi několik málo světových univerzit, které nabízejí studium knižní kultury jako samostatné a plnohodnotné zaměření v rámci knihovnických a informačních studií. Obsahově nejbližší stojí Univerzita Komenského v Bratislavě. Zde je pod názvem Dejiny knižnej kultúry zařazeno jedno ze tří bakalářských zaměření na katedře Knižničnej a informačnej vedy. Důraz je kladen především na zvládnutí práce s historickými fondy, jejich katalogizaci, ale také na dostatečné jazykové vybavení pro práci se starými a vzácnými tisky.

Prvním specifikem knihovědného zaměření ÚISK je možnost samostatného prezenčního magisterského studia. Druhé specifikum, které je studenty v každoročních evaluacích hodnoceno nanejvýše pozitivně, spočívá ve faktu, že tyto přednášky konají odborníci z praxe zároveň zaměstnaní i na ÚISK. Úzká spolupráce je tak založena s Národní knihovnou, Knihovnou Národního muzea, Strahovskou knihovnou a Památkem

⁵ CEJPEK, J. – TECHLOVÁ, E. Knihovědné studium v Ústavu informačních studií a knihovnictví. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Sborník ze 3. odborné konference Olomouc, 5.-6. října 1993 (red. Václav Pumprla). Olomouc 1993, s. 50-60.

⁶ Výuka Knižní kultury a jednotlivých jejích témat na ostatních univerzitách probíhá následovně: Kabinet informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity v Brně zařazuje pouze předměty Knihy a knihovny v dějinném vývoji, Přehledy dějin české literatury a Čtení a čtenářů (zaměřen na současné výzkumy čtenářství). Ústav bohemistiky a knihovnictví Slezské univerzity v Opavě sice nemá zveřejněné osnovy, ale ze státnicových otázek je možné zjistit, že se zde vyučuje historický základ pod názvem Dějiny knižní kultury (dějiny písma, knihtisku, knihoven). Na Západočeské univerzitě v Plzni se v bakalářském stupni realizuje výuka Knihovnictví a informačních služeb v rámci studia Humanistiky na katedře Filozofie. Z knihovědných přednášek se jedná o klasické pojetí Dějin knihoven a knihovnictví a Dějiny mediální komunikace. Témata z historie knihoven jsou zcela okrajově zpracovávána také v řadě závěrečných prací obhajovaných na historických ústavech v Praze, Brně, Olomouci či Českých Budějovicích. Poslední dobou se rýsuje plodná spolupráce ÚISK při zadávání teoretických diplomových prací na Fakultě restaurování Pardubické univerzity.

národního písemnictví. Díky tomuto souběhu praxe s pedagogickou rovinou se studentům dostává nepřekonatelná šance poznávat součásti historických knižních fondů de visu v originální trojrozměrné podobě, nikoli jen formou reprodukcí, fotografií a jiných náhražek.

Třetí specifikum nutno vidět v tom, že přednáškový cyklus je na ÚISK formován jako komplexní a promyšleně strukturovaný systém organicky provázaných výukových předmětů. Provázanost je zaručena kombinováním předmětů souvisejících jak s moderním knihovnictvím, tak s propedeutikou do dějin knihy, knihtisku a knihoven od počátků až po 20. století. Zvláštní pozornost se věnuje vzdělání studentů v oblasti vybraných pomocných věd historických (především paleografie) a jejich jazykové přípravě (studium latiny a němčiny). Sledují se moderní trendy v oblasti digitalizace a digitálního zpřístupnění historických a vzácných knihovních fondů (budoucí kurátor může IT specialistům nabídnout pohled takříkajíc z druhé strany). Tato komplexnost vyhovuje jak požadavkům na práci v prostředí historických knižních fondů, tak eventuální samostatné vědecké činnosti.

První soubor přednášek se tudíž zcela pragmaticky týká **logistiky historických knižních fondů**. Na základě definování pojmů, co je to knižní fond, archivní fond, muzejní nebo galerijní sbírka, si budoucí správci (kurátoři) historických knižních fondů mohou osvojit základní právní normy, jimiž se řídí jejich správa.⁷ Tyto legislativní normy definují základní činnosti, totiž sbírkotvornou a správní. Přednášky se týkají též forem zpřístupňování fondů veřejnosti formou výstav, a to od roviny scénáře až po ochranu exponátů formou uměleckých kopií nebo faksimilií. Přednášky se dotýkají rovněž problematiky vývozu předmětů kulturní hodnoty nebo metodického řízení institucí s podobným zaměřením. Dalším tématem přednášek jsou zásady preventivní a následné ochrany knihovních fondů jakožto komplexní činnosti zajišťující maximální životnost jednotlivin i knižních fondů. Tématu digitalizace a on-line zpřístupnění se jako jedné z podstatných dovedností moderního kurátora věnuje specializovaný předmět **Digitalizace v paměťových institucích**.

Odbornou prolegomenu obstarává cyklus přednášek z **pomocných věd historických**. V rámci výuky základů PVH jsou studenti seznámeni s jejich problematikou a vztahem ke knižní kultuře. Podrobně pojednány jsou středověká i novověká paleografie (psací látky a nástroje, vývoj latinských písem, čtení historických textů), diplomatika (dějiny, druhy dokumentů, jejich typy a znaky), sfragistika, heraldika, historická chronologie (vývoj datační praxe, převádění dat) a další. Knihovědec jako kurátor historických sbírek musí být ve své práci schopen hodnotit knihu nebo historický dokument nejen jako artefakt, tedy zvnějšku, ale i zevnitř. Paleografie mu pomáhá dokumenty, ale i třeba historické katalogizační lístky a seznamy číst, ostatní pomocné vědy pak pochopit obsah i kontext dokumentů. Protože kurátor má své přirozené místo i v archivech, je ve výuce zakomponován i úvod do archivnictví (dějiny a organizace archivů u nás, principy fungování, legislativa). Jde o jediný předmět, kde posluchači mohou dostat podrobné informace o rozdílech práce archivu a knihoven.

⁷ Zákon o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 186/2004 Sb., zákona č. 483/2004 Sb., zákona č. 203/2006 Sb., zákona č. 227/2009 Sb. a zákona č. 122/2000 Sb. Zákon o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), ve znění zákona č. 1/2005 Sb., zákona č. 216/2006 Sb., zákona č. 341/2006 Sb. a zákona č. 227/2009 Sb.

Jako každý studijní obor má i přednáškový cyklus Knihovědy svůj vlastní **úvod do studia starých a vzácných tisků**. Jeho úkolem je seznámit posluchače s formální, žánrovou a intelektuální stránkou knihy v procesu jejího vývoje od pozdního středověku až po přítomný novověk. Posluchač zde získává základní informace, na nichž bude formovat svůj postoj k přednáškám navazujícím a které zároveň využije kupříkladu při bibliografii nebo ve vědecké či osvětové prezentaci včetně digitalizace. Poznátky jsou však primárně sdělovány tak, aby tvořily opěrnou bázi dalších, specializovaných cyklů.

S ohledem na fakt, že nejpočetnější vrstvu knižních fondů tvoří staré a vzácné tisky, úhelnou disciplínou se stávají **dějiny knihtisku, cenzury a knižního obchodu od poloviny 15. do počátku 19. století**. Dva po sobě následující semestrální cykly (gotika – renesance, baroko – klasicismus) nesledují pouze genetickou stránku výroby (ať již ruční, či polygrafickou), ale všímají si též cest, jakými kniha putovala ke čtenáři. Důraz je přitom kladen na dějiny řemesla, průmyslu a obchodu v Českých zemích a látka evropského knihtisku je z kapacitních důvodů pojednána jen v hrubém nárysu. Předpokládá se, že studenti do historicko-bibliografického výkladu aktivně začlení poznatky získané z předchozího Úvodu.

Takto pojatý Úvod a Dějiny knihtisku dále prohlubují samostatné přednášky **z nauky o ilustraci, papíru a knižní vazbě**. Je to u nás vůbec poprvé, co tyto disciplíny takto soustředěně pronikly do univerzitního studia, protože jako takové patří u nás k nejnadanějším oblastem výzkumu knihy. Opět napomáhají sólové bibliografické práci, ale navíc umožňují správně pochopit funkci knihy směrem navenek a její postavení v kontextu evropského vývoje. Podávají též základy grafických technologií 15. až 19. století, které je možno využít i ve specializovaných oblastech zabývajících se uměleckou grafikou (antikvariát či galerie). Poznátky o knižní vazbě se stýkají s výzkumem knihoven a poznatky o starší ilustraci jsou dále rozvíjeny v samostatných přednáškách z dějin ilustrace moderní.

Knize 19. století je věnován cyklus přednášek sledující její proměny na území Čech a Moravy v souvislosti s novými grafickými technologiemi a výrobními postupy a v kontextu vývoje evropské knihy, do jejíž historie významným způsobem zasáhli čeští malíři a vynálezci působící v zahraničí. Ústředním tématem cyklu je knižní ilustrace, a to nejen ve stylových a žánrových proměnách (karikatura), ale též pohledem souboje slova a obrazu o dominantní postavení ve struktuře knihy. Z hlediska významu ilustrace je sledován její vliv na růst gramotnosti v Evropě.

Bibliografické prameny ke studiu starých tisků seznamují nejen s vývojem knihovnědných bibliografií, ale dávají také přehled o základních tištěných bibliografiích a příručkách z oblasti knihovědy a kulturních dějin včetně nejdůležitější literatury, seriálů a v neposlední řadě také internetových zdrojů.

Dvousemestrální seminář **Specifika práce se starými knihami a klasická katalogizace** se zaměřuje na bibliografické zpracování starých tisků 15.-19. století. Studenti aplikují znalosti získané z předchozích knihovnických (identifikační popis) a knihovnědných předmětů (dějiny knihtisku, knižní ilustrace, vazby nebo paleografie). V prvním semestru provádějí základní identifikaci a obsahovou i formální analýzu různých typů starých tisků. Na základě znalosti pravidel, standardů, různých identifikačních formátů a katalogizačních prostředků si v dalším semestru osvojí jmenný

a věcný popis různých typů dokumentů stejně tak jako tvorbu autoritních bází v automatizovaných knihovních systémech. Naučí se využívat internet při zpracování a sdílenou katalogizaci. Taktéž poznávají stav katalogizace ve světě i u nás a získají orientaci v hlavních elektronických databázích.

Cílem přednášek o **nakladatelství a knižní distribuci v 19. a 20. století** je seznámit studenty s vývojem nakladatelského podnikání v posledních dvou stoletích, a to nejen s důrazem na rozvoj nakladatelského podnikání, ale i se zaměřením na literární, kulturní, společenský a politický kontext.

Další cyklus přednášek se týká **vzhledu moderní české knihy**. Ten je sledován jednak jako střet moderního individualismu s tuzemským tradicionalismem a jednak v kontextu vývoje moderní evropské knihy. Dalšími sledovanými tématy jsou vliv umění na knižní kulturu v rámci výtvarných skupin a silných uměleckých individualit, které vytvářely podobu knižní ilustrace od secese až po abstrakci 60. let 20. století. Upozorněno je též na bibliofilie, které množstvím a úrovní svých edic ovlivnily podobu moderní české knihy. Vzhledem k tomu, že je pro vytčené téma uplatněno především estetické hledisko, jsou přesahy do dějin umění nezbytné.

Nad zorný úhel knihy a její vnitřní struktury postupují konečně dva cykly přednášek. První z nich je zaměřen k **dějinám knihoven od počátků do současnosti**. Tak jako dějiny knihtisku je i tento cyklus rozvržen do dvou semestrů. Vedle genetického (historického) hlediska je zde uplatněn samozřejmě pohled morfologický (různé typy knihoven institucionálních a soukromých). Zvláštní pozornost se věnuje možnostem rekonstrukce soukromých knižních sbírek z pozůstalostí význačných osobností naší vědy. Takto pojaté přednášky celý cyklus vlastně završují, neboť na pomezí knihovědy, pomocných věd historických a literární historie jsou zde probírány dějiny čtenářské kultury a vývoj recepce literatury. Tato oblast úzce souvisí s výzkumem provenienčních záznamů v knihách a rukopisných komentářů k textu. Výzkum dějin čtenářské kultury má však poněkud širší záběr. Sleduje rovněž, jak móda ovlivňovala konzum a naopak jak knihy ovlivňovaly módní vlny a soudobý čtenářský vkus. V nejobecnějším slova smyslu pak zkoumá vzájemné působení knihy na člověka a člověka na knihu.

Druhý cyklus přednášek sleduje **recepti a distribuci knihy** neboli vybrané teoretické aspekty knižní kultury a jejich aplikaci v komunikačním procesu. Přednášky tak nacházejí společná východiska s informační a literární vědou a s dějinami nakladatelského podnikání. Definuje se, co je to text, textová strategie autora a čtenářská recepce na základě nových teoretických a metodologických poznatků. Dále se sledují kontexty a sociální dimenze tohoto komunikačního procesu. Významnou kapitolou recepce knihy je široké téma vztahu autora a nakladatele. Zaměřuje se obecně na fenomén autorství a prakticky na ediční přípravu textu, ediční praxi a dílčím způsobem rovněž na související obory (např. grafický design). Rozhodujícím kritériem pro zařazení knižního nakladatelství do okruhu otázek týkajících se distribuce knihy ve 20. století jsou ty znaky v jejich vývoji, které reprezentují typické dobové jevy v dějinách českého nakladatelského podnikání. Téma recepce a distribuce uzavírá futurologický pohled na podobu knihy, jehož cílem je charakterizovat vztah mezi novými technologiemi a tištěným slovem, současný profil čtení a vliv knihy napříč kulturami v době globalizace médií.

III.

Z tohoto, co bylo zmíněno o posunu od klasické knihovnědy ke knižní kultuře, který vyvolalo jednak nové pojetí historických a vzácných fondů a jednak nové pojetí knihy jako takové, vyplývají nutně poněkud změněné nároky na profil odborníka pracujícího v této oblasti. Praxe musí získat nový typ komplexně a přitom specializovaně vzdělaného odborníka. Absolvent magisterského studia Knihovnědy by měl získat přehled o vývoji knihy jako materiálního objektu, o technologiích výroby knihy, o vlivu knihtisku a knižního obchodu na šíření informací a společenský vývoj a taktéž o správě a zpřístupňování knižních fondů badatelské i laické veřejnosti. Mimo to, že odborník bude schopen chápat významový kontext knihy (ať je psána či tištěna česky, latinsky nebo německy) i její stránku formální (písmo psané i tištěné, iluminace, dekor a ilustrace, vazba), musí napříště umět zohlednit též všechny provenienční znaky a písemné doklady o čtenářském procesu, a to poměrně neodkladně a bez dlouhého zácivku. Ani tyto poznatky však nespočívají ve vzduchoprázdnu a naopak jsou jen dílčími stavebními kameny ke sledování celospolečenských (politických a náboženských) pohybů. Zároveň s tím jsou na odborníka kladeny nové nároky při uchování jednotlivin a celých knižních sbírek prostřednictvím preventivní ochrany, konzervace, individuálního restaurování a digitalizace.

Větev klasického Knihovnictví, nově profilovaná Informační věda a komplexní studium Knihovnědy jsou na ÚISK praktickým příkladem spolupráce několika oborů, které poskytují relevantní vzdělání specialistům schopným odborně zpracovat, spravovat a zpřístupňovat nejen klasické archivní, knihovní, galerijní nebo muzejní sbírky, ale také dynamické digitální zdroje pro jejich studium, bádání i zábavu. Aplikace informačních technologií při správě a zpřístupňování historických knižních fondů jsou považovány za samozřejmou součást knihovědného vzdělání.

Některé knihovědné předměty přímo vytvářejí povědomí kořenů toho, co se vyučuje v zaměření Knihovnickém a Informačním. Vedle výuky dovedností kurátorů, pracovníků digitalizačních firem a knihovníků existuje právě ještě třetí aspekt, totiž prezentace historického vývoje a toho, na čem knihovnictví a informační věda geneticky spočívají. Obor tak působí jako svorník mezi obory Knihovnictví a Informační věda. Proto je většina předmětů Knihovnědy každoročně vypisována též formou výběrových přednášek pro studenty obou specializací.

Nejvíce posluchačů magisterského studia Knihovnědy přichází logicky z bakalářského stupně Knihovnictví. Poněvadž průnik obou stupňů byl doposud minimální, je pro bakaláře s úspěchem realizován povinný **kurz o teorii a dějinách knihy**. Jeho smyslem je podat nenásilnou formou obraz celého oboru a umožnit tak zájemcům rozhodnout se kvalifikovaněji o dalším studijním programu a odborném růstu. I když rozhodnutí může posluchače leckdy orientovat negativně, setkání knihovníka s historickými obzory své profese není nijak zbytečné, neboť poslouží jisté humanizaci knihovnicko-informační linie.